

КОЗАЦЬКА ДОБА

ВИНИКНЕННЯ КОЗАЦТВА. Від XV ст. українські землі жили у постійній небезпеці татарських і турецьких набігів. Татари не могли утримувати себе лише з скотарства, а тому регулярно грабували українські землі. Для боротьби з татарами в різних містах будувались замки, фортеці, які з появою пороху і гармат стали будувати з каменю. Боротьбу з татарами організував князь Костянтин Острозький. Він сам брав участь у походах і розбив татар у 1512 р. на Волині, а в 1527 р. – на Київщині.

У 1566 і 1588 роках було видано нові Литовські статuti, які остаточно закріпили селян і надали широкі права феодалам щодо поневолення бідного люду. Польський сейм 1590 року дозволив королю роздавати землі за Білою Церквою. Почалась велика колонізація степової зони. Її результати на XVII ст. були такими: 1) зросло населення українських земель; 2) колонізація дала поштовх розвитку економіки, особливо сільськогосподарському виробництву; 3) вона сприяла швидкому розвитку феодальних відносин: посилилась диференціація селянства; 4) політика колонізації посилила ополячення українського населення, насамперед – шляхти; 5) вона сприяла закріпленню великого феодального землеволодіння. Одночасно з колонізаційною політикою, що викликала національно-визвольний спротив українських мас, сам суспільний лад у Польщі носив зародки політичної кризи.

У цей складний період виникає нова верства українського суспільства – козацтво – визначне явище в європейській історії. Слово «козак» означає «вільна людина», «воїн-вершник».

Причини виникнення козацтва:	
економічні	нестача орної землі колонізація вільних земель Придніпров'я і Дикого Поля (степів за Дніпровськими порогами)
соціальні	посилення феодальної експлуатації українського народу оформлення кріпосної залежності селян
політичні	цілеспрямована політика польської адміністрації поставити козацтво на службу для охорони південних кордонів від татарсько-турецької небезпеки
національні	політика полонізації українського населення та наступ католицької церкви

Перші згадки про козаків датуються 1489р. – козаки супроводжували польське військо в поході проти татар, а в 1492 р. – вчинили напад на турецький корабель в гирлі Дніпра. Поступово прикордонні старости залучають козацтво до себе на службу. Міста Корсунь, Канів, Черкаси вважаються козацькими містами. Основним осередком життя козаків було Запоріжжя або Низ (територія Дніпровських порогів). Цих козаків називали запорожцями або низовими козаками. Найчастіше вони об'єднувались у ватаги, обирали собі отаманів, засновували в Дикому Полі укріплені табори – січі. Січі охоронялись: з кожного боку, звідки був можливий напад, ставились фігури – дерев'яні вежі, де сиділи козаки-дозорці, які при наближенні ворога запалювали на вежі вогонь. На сусідній, ближчій до січі вежі, побачивши дим, теж запалювали вогнище. Такою «естафетою» новина про ворога швидко долітала на січ:

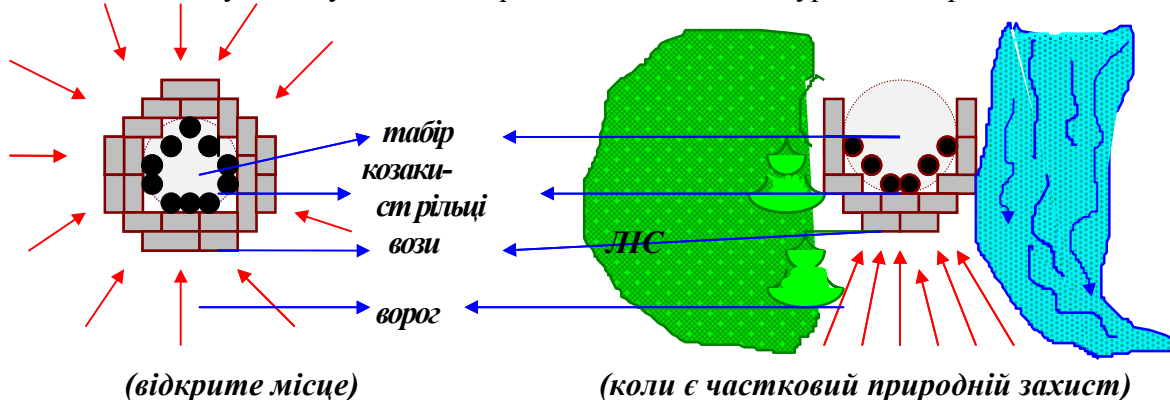
Козаки були постійно готові до війни з литовською, польською, татарською, турецькою агресією. Вони виробили своєрідне військово мистецтво й славилися в усьому світі як кмітливі, відважні воїни, справжні патріоти своєї батьківщини, адже саме за неї так часто потрапляли на палю (так поляки карали тих, хто виборював право України стати самостійною державою: людина, насаджена на палю, повільно вмирала під спекотним сонцем, птахи рвали по шматку її тіло. Ніхто не мав права підходити до тіла, чи знімати його. Часом козаки змушені були вбивати своїх побратимів, які потрапили на палю, щоб позбавити їх страждань). Козаки мали на озброєнні булави, списи, шаблі, мушкети, пістолі, гармати, стріли, залізні бойові ланци, самі робили порох. У військових діях на морі використовували легкі човни «чайки», до яких прив'язували снопи сухого очерету, щоб збільшити стійкість човнів на воді. Кількість козаків з року в рік зростала: до них приєднувались ті, кому вдалось втекти від феодала-кріпосника, ті, кому погро-жували палею, і ті, хто просто хотів відчутися себе вільним. Згодом козацькі поселення вже межували з татарськими кочовищами.

діяльність козаків на Січі		
військові походи	ремесло	торгівля

Близько 40-50 рр. XVI ст. козаки заснували могутню фортецю Томаківку. Десь у цей же час відомим українським князем Дмитром Вишневецьким було засновано і фортецю на острові Мала Хортиця, названу пізніше Запорізькою Січчю. В народі Вишневецького називали Байдою, йому присвятили багато віршів, балад в подяку за захист від татар і турків. В 1563 році під час походу у Молдову князь потрапив у полон і, за переказами, в Константинополі його силували прийняти мусульманство і зректися своєї батьківщини, обіцяючи натомість життя і достаток. Але Байда не погодився і був насаджений за ребра на гак. Вмираючи, Вишневецький проклинав всіх ворогів України, не шкодуючи образливих слів ні для поляків, ні для татар, ні для турків і співав українських пісень.

З 1580-х років козаки почали називатись «січовими» і 1593 року заснували ще одну Січ. Вони вважали себе самостійною військово-політичною силою і вели незалежну від Польщі політику: укладали договори з Москвою, Кримом, Молдовою; створили струнку військову організацію на чолі з полковниками, полки ділились на сотні, якими керували сотники, сотні – на курені, керовані курінними отаманами. Все козацьке військо очолював гетьман, а запорожців на січі – кошовий отаман. Козацтво мало свої традиції, звичаї, умови, правила. Так, на Січ приймали не всіх, а лише тих, хто володів українською мовою, був православної віри, мав навички користування зброєю, дотримувався присяги на вірність товариству і був неодруженим. Сімейні козаки мали своє господарство, проживали у містечках чи селах за межами Січі і прибували на місце загального збору при потребі. Основне заняття козаків – військові походи, сухопутні і водою, вони були спрямовані на

Туреччину і Кримське ханство, де козаки визволяли полонених, захоплювали трофеї і здобич. Часто вони змушені були самі оборонятися від набігів турків і татар:

Козацький ватажок Іван Підкова в 1557 р. здійснив похід на Молдову, забрав її у Туреччини і став її правителем. Один з магнатів українського походження князь Збараський підступно піймав Підкову і в 1578р. його було страчено у Львові.

Волелюбний дух поширився з Запорізької Січі на всю Україну. Запорозьке козацтво формувалось як найпередовіший суспільний стан української народності. На загальних військових радах раз на рік козаки обирали собі старшину – кошового отамана, писаря, осавулів, обозного, суддю. Вибори були демократичними, голосували козаки шапками, які кидали до ніг свого кандидата: в кого набереться найбільше шапок, той і буде обраним. Старшині вручали знаки влади – клейноди: хоругва (прапор), бунчук, булава, печатка, духові труби, каламар (чорнильниця), мідні котли, гармати. Козаки самі собі готували їжу: варили каші, солили рибу і т.п.

Польський уряд намагався поставити козаків собі на службу. У 1572 р. король Сигізмунд II найняв для захисту південних кордонів 300 козаків, яких поіменно вписали до реєстру, через що вони почали називатись реєстровими козаками. Король Стефан Баторій цей реєстр збільшив і надав козакам ряд привілеїв: право на окремий суд, звільнення від усіх повинностей, крім військової.

*Матеріал підготували подруга Світлана та друг Сергій Підмогильні
(Тернопільський осередок)*